

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ТА ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 908(477.43)«1965/2014»(061.3)

*В. С. Прокопчук,
м. Кам'янець-Подільський*

КОЛЕКТИВНИЙ ДОРОБОК ПОДІЛЬСЬКИХ КРАЄЗНАВЦІВ (за матеріалами чотирнадцяти подільських історико-краєзнавчих конференцій) (1965-2014 рр.)

У статті аналізується доробок сотень науковців і краєзнавців – учасників чотирнадцяти Подільських історико-краєзнавчих конференцій, що відбулися протягом 1965-2014 років.

Ключові слова: Поділля, Кам'янець-Подільський, Хмельниччина, краєзнавці, наукові збірники, тираж.

Цього року минуло півстоліття з часу створення одного з перших у пост-сталінській Україні Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, яке і виступило організатором низки історико-краєзнавчих конференцій від першої 1965 року – до чотирнадцятої 2014 року.

У статті аналізуються матеріали – доповіді і тези доповідей – Подільських історико-краєзнавчих конференцій, яких протягом 1965-2000 рр. відбулося тринадцять. А це – 1553 публікації, вміщені у 19 наукових збірниках обсягом понад 320 друкованих аркушів і тиражем 15500 примірників. Навіть кількісні характеристики засвідчують масштабність дослідницької роботи, проведеної 1856 науковцями, краєзнавцями – авторами цих матеріалів. Без сумніву, вони, ці матеріали, є важливим джерелом історії Поділля.

Започатковані Подільські історико-краєзнавчі конференції у середині 60-х років минулого століття, у час так званої хрущовської відлиги. Їх проведення, як і звернення до широкоаспектних краєзнавчих досліджень, обумовлені низкою обставин.

Насамперед, – припиненням репресій і пом'якшенням політичного тиску на духовну сферу після смерті Й. Сталіна й розвінчання культу його особи. XX з'їзд КПРС у лютому 1956 року доручив ЦК «послідовно здійснювати заходи, що забезпечують цілковите подолання чужого марксизму-ленізму культу особи, ліквідацію його наслідків у всіх галузях партійної, державної та ідеологічної роботи» [22, с.249]. 30 червня 1956 року з'явилася постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» – свого роду декларація намірів щодо демократизації усіх сторін суспільного життя. Вона виявилася куцою і, головне, здійснювалася непослідовно, однак відважитись на масові репресії вже ніхто не міг.

Поступово почав відроджуватися краєзнавчий рух, демонструючи готовність тогочасного покоління науковців, краєзнавців-аматорів досліджувати минуле в нових умовах.

Не слід скидати з рахунку помітні успіхи в повоєнному економічному та культурному будівництві, розвитку науки, освіти, підвищенні рівня матеріального і духовного життя народу. Зростала частка фахівців з вищою та середньою

освітою в школах, бібліотеках, архівах, музеях. 13 червня 1961 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР постановою «Про заходи щодо поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» надали низку пільг аспірантам. 1967 року в країні вже було 169 тис. докторів і кандидатів наук, близько 100 тис. аспірантів [22, с.250]. Це змінило й значно посилило кадрову базу регіоналістики.

Розгортанню краєзнавчих досліджень сприяло відзначення ювілеїв, яке втягнуло науковців, архівістів, музейників, педагогів і бібліотечних працівників у збирання матеріалів про національно-визвольну боротьбу українського народу 1648-1654 рр., революційні події 1905-1907 і 1917-1920 рр. Тільки в 1956-1957 рр. побачили світ понад 30 збірників документів і матеріалів з цих питань. 1958 року була прийнята постанова ЦК КПРС «Про книги з історії фабрик і заводів», що також активізувало дослідження минулого не тільки виробничих колективів, а й населених пунктів. «Радянська школа» започаткувала видання географічних нарисів. 1960 року за авторством О.І. Верховного побачив світ географічний нарис про Хмельницьку область, працю про Вінниччину готував П.А. Бурдейний [20]. 1959 року силами учителів під керівництвом працівників Хмельницького обласного інституту вдосконалення учителів були зібрані матеріали й зроблений опис 746 сіл, колгоспів і шкіл Хмельниччини, а нариси про смт Гриців, с. Рососа Хмельницького та с. Голосків Кам'янець-Подільського районів друкувалися в обласній та районних газетах [21, с.116]. Подільські дослідники невпинно пробивалися до краєзнавчого Евересту – написання і видання літопису населених пунктів краю.

Могутнім стимулом дальшого розвитку краєзнавства стала кампанія з написання історії міст і сіл України. Знаменно, що серед її ініціаторів були і подоляни. Кам'янчанин Іван Володимирович Гарнага згадував, як в один з приїздів до Києва брав участь в обговоренні питання підготовки і видання історії населених пунктів, настирливо пропонував архівістам – вихідцю з Дунаївців Ф.П. Шевченку та І.Л. Бутичу – звернутися письмово до вищого партійного органу по підтримку ініціативи. Під тиском наукової громадськості 29 травня 1962 року ЦК Компартії України прийняв постанову «Про видання історії міст і сіл Української РСР», затвердив Головну редколегію на чолі із заступником голови Ради Міністрів України П.Т. Троньком, намітив термін завершення роботи – 1967 рік, до 50-річчя Жовтня. Вже в червні 1962 року були створені Вінницька та Хмельницька облредколегії, очолені секретарями обкомів партії Андрієм Федоровичем Олійником та Михайлом Іллічем Мехедою [23, с.251]. Об'єктивності ради треба відмітити, що керівництво з боку органу, який мав найвищі важелі впливу, сприяло успішній реалізації проекту, водночас посилювало контроль за ідеологічним спрямуванням змісту нарисів. Однак у визначений термін вдалося видати лише пробний харківський том, а хмельницький побачив світ 1971 року, вінницький – 1972-го.

Десятилітня робота над томами внесла кардинальні зміни в краєзнавче життя подолян. Архівісти Хмельницької області здійснили поїздки в провідні архівні установи Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Львова, Житомира, скопіювали більше 600 цінних матеріалів, створили картотеку – 59,5 тис. документів, вінничани до своєї картотеки занесли 127 тис. документів. Хмельницька обласна бібліотека імені М. Островського відкрила краєзнавчу кімнату, створила 2 картотеки – географічну і систематизовану – на 13 тис. карток, 1960 року почала видавати бібліографічні покажчики «Література про Хмельницьку область», видрукувала двохтомний бібліографічний покажчик «Історія міст і сіл Хмельницької області». Вінницька обласна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва відібрала 5 тис. книг та журналів, у тому числі 1200 дореволюційних, створила тематичну карто-

теку, видала бібліографічний покажчик «Література до написання історії міст і сіл Вінницької області» [21, с.118-119]. Значний масив документів і матеріалів зібрали музеї, районні і міські комісії, сільські робочі групи. Цей джерельний масив не міг, звичайно, ввійти до томів і став базою для дальших досліджень і публікацій.

У ході компанії з написання літописів населених пунктів на Поділлі сформувався і пройшов серйозну школу краєзнавчий актив. За даними облідредколегій, до збору матеріалу і написання історії міст і сіл Хмельниччини було залучено 5 тис. осіб, у Вінницькій області – 2 тис., 71 відсоток серед них становили учителі, близько 10 – науковці, архівісти, бібліотекарі, музейники [22, с.285]. Саме в цей період яскраво проявився науковий талант ректора Кам'янець-Подільського педінституту І.С. Зеленюка, декана історичного факультету А.О. Копилова, професорів Л.А. Коваленка, І.С. Винокура, викладачів М.Ф. Александри, Ф.П. Лаптіна, О.Д. Степенка, Ю.Н. Скринника, А.Ф. Сурового, Л.В. Баженова, А.П. Гаврищука, В.С. Степанкова, Д.В. Яроша – з Хмельницького інституту побутового обслуговування, В.М. Голєва – з Кам'янець-Подільського сільгоспінституту, архівістів І.В. Гарнаги, А.Л. Мамалиги. Велику роботу з дослідження краю здійснили С.К. Гуменюк, І.Т. Буб'яков, І.А. Стасюк, І.І. Сохатюк, В.І. Соха, С.С. Олінович та ін.

З відродженням краєзнавчого руху почалася його інституціоналізація. Ініціативу проявляли активісти районних та міських комісій, робочих груп з написання історії населених пунктів. 1963 року на базі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту був заснований Кам'янець-Подільський відділ Географічного товариства, який очолив доцент М.М. Бабанський. Понад 20 дослідників об'єднав клуб «Краєзнавець», створений на базі Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені М. Островського. 22 лютого 1964 року з ініціативи Кам'янець – Подільського педінституту, Хмельницького обласного краєзнавчого музею, Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника, обласного державного архіву виникло Хмельницьке обласне історико – краєзнавче товариство, яке очолили С.К. Гуменюк, Л.А. Коваленко, І.С. Винокур [22, с.334].

Саме в цих умовах під дією вказаних факторів було відновлено науково-краєзнавчі конференції. 7 вересня 1965 року в актовому залі Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту відбулося пленарне засідання першої Подільської історико-краєзнавчої конференції, яка зібрала 65 доповідачів, понад 350 учасників. Конференцію відкрив вступним словом ректор І.С. Зеленюк, виступили С.М. Бібіков – директор Інституту археології, член – кореспондент АН УРСР, Ф.П. Шевченко – заступник директора Інституту історії АН УРСР, редактор «Українського історичного журналу», відомі науковці кияни М.Ю. Брайчевський, М.К. Каргер – завідувачий відділом Інституту археології АН УРСР.

Протягом наступних двох днів плідно працювали секції археології, історії, етнографії, фольклору та філології, де цікаві доповіді оголосили Ф.П. Шевченко («Подільяни в Київській колегії та академії в XVII-XVII ст.»), І.С. Винокур («Исследования средневекового дворца – замка в Бакоте на Днестре»), Л.А. Коваленко («З історіографії Поділля»), Б.М. Кушнір («Археологічні пам'ятки Жванця та його околиць»), Є.М. Пламєницька («К исследованию оборонительных сооружений в городе Каменце-Подольском. Польские ворота»), Б.О. Тимошук («Раскопки в Хотинской крепости»), В.І. Тищенко («Фольклорна основа повісті Марка Вовчка «Кармелюк»), П.Ф. Щербина («Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине») та інші.

У жовтні того року тези доповідей першої Подільської історико-краєзнавчої конференції, відредаговані І.С. Винокуром, С.К. Гуменюком та Л.А. Коваленком, тиражем у 500 примірників та обсягом 8 друкованих аркушів під пильним нагля-

дом обласного управління по пресі були видані в Хмельницькій обласній друкарні. Збірник вмістив 63 матеріали і став для того часу певним проривом на краєзнавчому фронті [1].

9 вересня 1965 року, в останній день форуму, відбулася і звітно-виборна конференція Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, яке налічувало на той час 500 членів. Вони опублікували понад 400 різних матеріалів, у тому числі 1965 року І.С. Винокур та С.К. Гуменюк «Археологічну карту Хмельницької області», доцент В.І. Тищенко – фольклорну збірку «Народ про Кармалюка». Про це йшлося у звіті про роботу правління за попередній період, який зробив С.К. Гуменюк. Було обрано новий склад правління – 17 осіб, редакційну комісію – 5 осіб, очолювану Л.А. Коваленком, головою Товариства – С.К. Гуменюка, заступниками – М.І. Железнякову та Г.М. Хотона, директорів Хмельницького обласного краєзнавчого музею та Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника, відповідальним секретарем – І.С. Винокура [22, с.335].

Вже з першопочатків окреслилося коло проблем, які обговорювались на наступних конференціях. Це – дожовтнева історія, історія радянської доби, археологія, етнографія, фольклор, літературне краєзнавство. У наступних двох збірниках 133 автори вмістили 128 доповідей і тез. Вони відображали історію революційної боротьби і соціалістичного будівництва й характеризувалися в силу цього певною одноманітністю. Однак щоразу вводили в обіг все нові і нові факти [2; 3].

Помітно виділявся доробок археологів. Археологічні експедиції на Хмельниччині, започатковані 1963 року І.С. Винокуром, завідувачем кафедри Кам'янець-Подільського педінституту, археологічні дослідження на Вінниччині під керівництвом І.І. Зайця, постійні контакти подільських археологів з науковими співробітниками Інституту археології АН УРСР все більше піднімали завісу над доісторичною добою. У перших трьох Подільських історико-краєзнавчих конференціях взяли участь 77 археологів, які представили 71 доповідь.

Послідовно досліджував черняхівські старожитності І.С. Винокур, відкриваючи все нові аспекти життєдіяльності й світосприймання черняхівських племен, разом з В.І. Довженком, Б.О. Тимошуком, О.М. Приходнюком – слов'янські старожитності Середнього Подністрів'я. С.М. Пламеницька простежувала історію фортифікаційних споруд Кам'янця-Подільського. До вивчення старожитностей Поділля долучилися кияни С.Н. Бібіков, В.Г. Збеневич, Т.Г. Мовша, М.Ю. Брайчевський, лєнінградські археологи Т.І. Смирнов, Д.А. Марчинський, І.Д. Зельманович, львів'яни О.П. Черниш, В.Д. Баран, О.О. Ратич, вінничани І.І. Засєць, П.І. Хавлюк, чернівчани Б.О. Тимошук та ін.

У галузі етнографічних, фольклорних, літературознавчих та філологічних досліджень найкращих результатів досяг В.І. Тищенко, готуючи дисертаційну працю про Устима Кармалюка на основі аналізу подільського фольклору, Ю.В. Бейдер, аналізуючи літературний процес у краї, зокрема творчість І.Ю. Кулика. Доцент Г.М. Краєвська досліджувала творчість О.І. Купріна подільської доби. М.М. Хмелінський та Н.С. Шумада свої розвідки присвятили С.В. Руданському. Все частіше науковці і краєзнавці зверталися до топоніміки, шукаючи в ній підтвердження чи спростування фактів подільської історії.

Матеріали четвертої Подільської історико-краєзнавчої конференції (10-12 травня 1971 року) загубились у лабіринтах погоджувань, так і не побачивши світ. А вони, ці погодження, були не простими. І.С. Винокур згадував, що справа не обмежувалася обкомівськими кабінетами та згодою обліту, місцеві партійні чиновники страхували себе отриманням згоди відділів науки, пропаганди та агітації ЦК

КПУ, що не завжди вдавалося. Однак 100 доповідей, що прозвучали на четвертій історико-краєзнавчій конференції, внесли немало нового в скарбницю знань про Поділля. Доцент П.М. Лісовий з Вінниці простежив діяльність князя Федора Коріатовича на Поділлі, В.В. Степанков – роль Максима Кривоноса в національно-визвольній боротьбі середини XVII ст. Літературознавчі та фольклорні розвідки представили В.І. Тищенко, А.В. Сваричевський, М.А. Скорський, В.П. Вовкодав. Їх прослухали понад 500 учасників пленарного і секційних засідань.

Практика проведення історико-краєзнавчих конференцій поширювалася. Приклад хмельничан наслідували вінницькі краєзнавці, які 8-9 червня 1972 року провели першу Вінницьку історико-краєзнавчу конференцію. Було заслухано 102 доповіді, здійснено екскурсію до трипільського поселення Кліщів і Немирівського скіфського городища [21, с.127]. Однак вінничани згодом втратили нумерацію конференцій від 1972 року, тому 1983 року розпочали новий відлік і до сьогодні провели вже 24 Вінницьких краєзнавчих конференцій.

У трьох секціях та в пленарному режимі проходила V Подільська історико-краєзнавча конференція, яка зібрала 108 авторів наукових розвідок і, звичайно, посилила фактографічний арсенал поділлєзнавства [4]. Однак змістом своїм вони в переважній більшості не виходили за межі дозволеного: революційна, класова боротьба, провідна роль партійних організацій в соціалістичному перетворенні краю. Цікаве дослідження про події національно – визвольної боротьби 1648-1654 років на Поділлі представив Ф.П. Шевченко, з топографії Кам'яця-Подільського – Я.Р. Дашкевич, М.Б. Петров. Проблеми пам'яткознавства прозвучали в доповідях І.В. Гарнаги та С.Д. Абрамовича. У збірнику тез знайшли місце результати досліджень вихованців професора І.С. Винокура А.Ф. Гуцала, В.П. Мегея, В.І. Якубовського, Л.М. Куземського, Л.К. Терещука.

Наступні VI, VII і VIII конференції (1985, 1987, 1990 рр.) мали свої особливості. Кожна з традиційних секцій – археологія, історія дожовтневого та історія радянського періодів – отримали окремий збірник тиражем 500 примірників кожний та обсягом 60 друкованих аркушів, що дало можливість результати досліджень донести до більшого кола читачів-краєзнавців, учителів.

Кожна з конференцій присвячувалась ювілейним датам, суттєво відображеним у доповідях та повідомленнях. Оскільки VI Подільська історико-краєзнавча конференція (21-23 травня 1985 р.) співпала із 40-річчям Перемоги, то, звичайно, із 117 доповідей в секції історії радянського періоду чверть присвячувалася боротьбі подолян з фашистами на фронтах і в тилу, повоєнній відбудові народного господарства [7]. Така ж картина спостерігалася й на VII Подільській історико-краєзнавчій конференції (жовтень 1987 року), присвяченій 70-річчю Жовтневих подій 1917 року [9; 10]. Тематика – стала, виразно проглядали ідеологічні штампи, хоча в тодішній державі вже почалася перебудова.

Не змінилася ідеологічна парадигма доповідей і повідомлень, оголошених на VIII Подільській історико-краєзнавчій конференції. 15-17 листопада 1990 р. вона зібрала аудиторію в 300 слухачів, які заслухали 164 доповіді. Лише В.С. Мазурик торкнувся діяльності просвітянських товариств на Поділлі в 1918-1919 рр., оговоривши, що «... далеко не всі аспекти в їхній діяльності можна трактувати однозначно», хоча й «викреслювати їх з історії української культури, як це робилося протягом багатьох років, є неправильно» [13, с.7]. Відголоском перемін, що вже проходили в партії та державі, до певної міри була доповідь В.М. Новака про розвиток демократії і гласності в діяльності партійної організації Хмельницької області [13, с.65].

Зате IX Подільська історико-краєзнавча конференція вже відрізнялася ідейно-тематичною багатоаспектністю. За стінами Кам'янець-Подільського державного педінституту, де протягом 14-15 жовтня 1995 року вона відбувалася, вирувало нове життя: Україна стала незалежною державою, бурхливо йшла зміна форм власності – не без ексцесів і кровопролиття, демократизація, гласність, свобода слова змінили характер газетних та журнальних публікацій, теле- і радіопередач. Відобразилася вона на змісті й ідейній спрямованості доповідей і повідомлень, які підготували 229 авторів – учасників конференції. У секції «Велика Вітчизняна війна (1941-1945 рр.)» прозвучали доповіді М.Г. Вороліса та О.П. Каніблоцького про причини і характер діяльності ОУН-УПА в роки Другої світової війни. В.С. Степанков події середини XVII ст. потрактував вже як національну революцію. Про Кам'янець-Подільський державний український університет, як попередника діючого педінституту, зробила повідомлення доцент Є.І. Сохацька, а про його ректора Івана Огієнка – В.П. Мацько. Слухачі дізналися про перебіг національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. з доповідей А.А. Криськова, А.О. Копилова, О.І. Жмурко, В.С. Лозового, Б.М. Кушніра, С.В. Олійника, О.М. Завальнюка, А.О. Монашенка, з доповідей М.Б. Петрова, Л.В. Баженова, С.А. Копилова, В.А. Радіоненка, В.А. Нестеренка – про діячів тієї доби П.В. Клименка, М. Драй-Хмару, Д.І. Дорошенка, М.С. Грушевського та ін.

Том матеріалів конференції обсягом 30,27 друкованих аркушів тиражем 1000 примірників поповнив бібліотеки Поділля та України й засвідчив серйозні зрушення в історіографії краю: дослідники – науковці і краєзнавці – торкнулися сфальсифікованих і замовчуваних сторінок історії [14].

Десята ювілейна Подільська історико-краєзнавча конференція (грудень 2000 р.) проходила на межі тисячоліть під знаком осмислення і переосмислення минулого краю, пошуку перспективних шляхів розвитку краєзнавства. Доповіді представили 136 авторів. Значна їх кількість стосувалася боротьби з нацизмом, адже конференція присвячувалася 55-ій річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Вагомо прозвучало слово на захист і моральну реабілітацію «остарбайтерів» у доповіді Г. Осадчої, про голокост на Дунаєвеччині – у виступі В.С. Прокопчука, про діяльність ОУН-УПА на Хмельниччині – у виступі здобувача наукового ступеня кандидата історичних наук Ю.В. Олійника, про роль і місце України в Другій світовій війні – І.В. Мазилу [15, с.50-52, 55-63, 74-78, 48-50].

Дещо по-новому підійшли до висвітлення історії релігії та церкви на Поділлі В.П. Струманський, Г.В. Степаненко, А.О. Копилов, Н. Вінідіктова, наголошуючи на внеску церкви у розвиток освіти, формування основ християнської моралі, виховання патріотизму [15, с.134-180].

Панорамно – вісім доповідей – представили Поділля доби національно-демократичної революції 1917-1920 рр. О.М. Завальнюк, В.С. Лозовий, Ю.В. Телячий, П.С. Григорчук та В.П. Воловик [15, с.337-388]. Насильницька колективізація, голодомор, репресії в краї знайшли відображення в матеріалах В. Васильєва, Ю. Хогтяра, С. Маркової, Р. Подкура [15, с.394-450]. Дослідники Л. Омелянчук, Ю. Блажевич, Є. Сохацька, А. Криськов, О. Прокопчук повернули з небуття яскраві постаті подільців, які зробили значний внесок в історію і культуру краю [15, с.494-506].

Однак, починаючи з X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції, тираж збірників почав зменшуватися. Давала відчуття себе криза, що торкнулася в першу чергу економіки і фінансів. Того разу тираж склав 300 примірників – втричі менше, ніж збірника попередньої IX-ої конференції.

Організаторами XI Подільської історико-краєзнавчої конференції (25-26 листопада 2004 року) виступили Інститут історії України НАН України,

Українська академія історичних наук, Всеукраїнська спілка краєзнавців та її Хмельницька обласна організація, Держархів Хмельницької області, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Центр дослідження історії Поділля і, в першу чергу – Кам'янець-Подільський державний університет, професори І.С. Винокур, Л.В. Баженов, О.М. Завальнюк, А.Г. Філінюк та ін.

Великий інтерес викликали доповіді академіка НАН України голови Всеукраїнської спілки краєзнавців П.Т. Тронька про успіхи і перспективи національного краєзнавства [16, с.3-13]; професора І.С. Винокура – про формування і розвиток східнослов'янського етносу на Поділлі і Волині в I тис. н.е. У ній він доводив, що «... населення Поділля та Південно-Східної Волині на протязі I тис. було вцілому автохтонним, цілком осілим і належало до східнослов'янського етносу», пройшло великий еволюційний шлях від рубежу нової ери – до давньоруського часу, що ніякої перерви в заселенні Лісостепу Південно-Східної Європи в V ст. н.е., як вважали деякі вчені, в реальній історії не було [16, с.36]. Професор Л.В. Баженов широко представив доробок Центру дослідження історії Поділля – однієї з краєзнавчих інституцій регіону – за майже 10 років [16, с.13-18].

Значну увагу звертали виступаючі на перевидання історії міст і сіл у новій редакції, її концепцію та методологію. Цій проблемі було відведено значне місце в доповіді П.Т. Тронька, у виступах М.Ю. Костиці, В.С. Прокопчука, І.А. Стасюка [16, с.16-28, 44-56, 376-379].

Кам'янецька доба Директорії УНР, «Просвіта» на Поділлі, голодомор, репресії – ця тематика превалювала в секції історії радянської доби і засвідчила, що подільські дослідники ідуть у фарватері сучасних історичних досліджень.

Здобуток подільських краєзнавців зафіксував об'ємний том на 600 сторінок, 35,11 друкованих аркушів, опублікований тиражем у 200 екземплярів. Після вручення 100 авторських примірників він зразу ж став раритетом [16].

XII Подільська історико-краєзнавча конференція проходила 22-23 листопада 2007 р. під знаком 90 – річчя Української національно – демократичної революції та 70 – річчя утворення Хмельницької області і зібрала 151 автора, 250 слухачів – учасників пленарного та секційних засідань. Однак відбувалася вона вже без участі беззмінного організатора одинадцяти попередніх конференцій, одного із засновників Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, учасника I установчого з'їзду і фундатора Всеукраїнської спілки краєзнавців, члена її правління, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії народів Східної Європи та археології Кам'янець-Подільського державного університету Іона Срулевича Винокура. Він відійшов у вічність і 18 вересня 2006 року за участі кам'янецької делегації був похований на одному з цвинтарів неподалік Києва. Справу організації конференції надійно взяв у руки керівник Центру дослідження історії Поділля доктор історичних наук, професор, Лев Васильович Баженов.

Значну долю матеріалів двохтомного збірника склали доповіді з проблем теорії, методології, історіографії та джерелознавства, 19 авторів присвятили свої виступи видатним постатям Поділля. Зокрема В.С. Прокопчук – полковнику П.Ф. Болбочану, 1919 р. розстріляному на ст. Балин неподалік Кам'янця-Подільського за намагання повернутися до командування Запорозьким корпусом, що було розцінено Директорією як спроба перевороту, А.А. Трембійський – Ю.П. Філю, літературознавцю й етнологу краю, І.М. Преловська – В.М. Чехівському, як діячу УАПЦ, В.І. Горбатюк – Юхиму Кошельнику, редактору окупаційних газет «Український голос», «Подільнин» [17, с.405-417, 440-458, 464-485]. Низкою доповідей науковці і краєзнавці відгукнулися на ювілейні дати, не обійшли увагою й шкільне кра-

єзнавство, впровадження здобутків краєзнавців у навчально-виховний процес. І хоч публікацій було всього 136, вчетверо менше ніж у збірниках VI, VII, VIII конференцій, все ж були вони повноцінними статтями, відповідали вимогам ВАК України і склали 59,52 друкованих аркушів, вдвічі перевищивши обсяг 9 збірників попередніх конференцій [17; 18].

XIII Подільська історико-краєзнавча конференція проходила 18-19 листопада 2010 р. і була присвячена 80-річчю від дня народження І.С. Винокура, одного із зачинателів цих наукових форумів. Оскільки влітку того ж року відбулася спеціальна археологічна конференція під егідою Інституту археології НАН України та Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і приурочувалася також ювілею видатного археолога, археологічна секція на XIII-ій Подільській історико-краєзнавчій конференції не передбачалася. Науково – педагогічна діяльність ювіляра аналізувалася в доповідях кам'янчан О.М. Завальнюка та В.С. Прокопчука («Життя в ім'я історичної науки й вищої школи»), В.С. Трубочанінова («Професор І. Винокур – талановитий автор, невтомний трудівник на ниві підручникотворення»), професора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича С.В. Пивоварова («Буковинський період життя та наукової діяльності академіка І.С. Винокура») [19, с.8-32].

18 доповідей стосувалися історіографії та джерелознавства історії Поділля. О.В. Легун і О.М. Кравчук дали розгорнуту рецензію опублікованої ними ж другої частини спогадів Віктора Приходька «Під сонцем Поділля». Велику аналітичну роботу здійснив С.Д. Гальчак, представивши огляд вінницької преси періоду нацистської окупації [19, с.105-123].

У розділі «Поділля від найдавнішого часу до початку XX ст.» цінне дослідження про Бакотський повіт другої половини XIV-XV ст. оприлюднила О.В. Білецька. Аспірант І.О. Старенький повідомив про внесок подолян у будівництво храму на Шпиці (Болгарія) [19, с.318-323].

Дослідники не обійшли увагою історію Поділля доби Української революції 1917-1920 рр. І це – закономірно, адже протягом 1919-го та і 1920 років Кам'янець-Подільський не раз виконував функції державного центру УНР. Про це та інші аспекти національно-визвольної боротьби йшлося в доповідях В.С. Лозового («Суспільно – політичні зміни в подільському селі після лютневої революції 1917 р.»), І.В. Рибак та О.М. Свідерської («Аграрна революція на Поділлі та Південно-Східній Волині (1917-1922 рр.)»), О.М. Завальнюка («Кам'янець-Подільський державний український університет: основні результати діяльності (1918-1920 рр.)») [19, с.349-361, 398-410].

Актуальні проблеми новітньої історії Поділля прозвучали у 22 доповідях і стосувалися здебільшого опору селянства насильницькій колективізації (М.П. Олійник, А.О. Михайлик, В.Г. Берковський, В.А. Нестеренко), репресій 30-х років (В.П. Рекрут), боротьби з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни (Ю.В.Олійник, О.Т. Щур, Л.В. Баженов та В.М. Підгірний, О.В. Байдич).

Колоритно були представлені історичні постаті Поділля в доповідях В.І. Горбатюка («Степан Риндик – вчений, публіцист, поет»), А.А. Трембіцького («Ольга Мак»), М.В. Солов'я («Василь Струманський – дослідник народної педагогіки Поділля») та ін.

Загалом 116 авторів представили 104 матеріали, які склали об'ємний том – 744 сторінки (59,98 др. арк.) тиражем 150 примірників [19].

XIV Подільська наукова історико-краєзнавча конференція проходила 14 листопада 2014 р. на базі Кам'янець-Подільського національного університету іме-

ні Івана Огієнка. Організаційний комітет конференції, а це 12 науковців, очолених співголовами С.А. Копиловим, доктором історичних наук, професором, ректором університету, О.П. Реєнтом, доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України, головою Національної спілки краєзнавців України, зібрав 85 доповідей 85 авторів, видав збірник матеріалів конференції обсягом 58,2 умовних друкованих аркушів тиражем 200 примірників [24].

Конференцію вступним словом відкрив проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка доктор фізико-математичних наук, професор Конет Іван Михайлович, вітали її учасників ректор університету доктор історичних наук, професор Копилов Сергій Анатолійович, заступник міського голови Сукач Василь Олександрович.

Перших три доповіді були присвячені ювілейним датам: доктор історичних наук, професор, голова Хмельницької обласної організації НСКУ Лев Васильович Баженов висвітлив доробок шевченкознавців Хмельниччини; доктор історичних наук, професор, заступник голови Хмельницької обласної організації НСКУ Віктор Степанович Прокопчук зробив історичний екскурс від заснування 1964 року Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства і проведення 1965 року першої Подільської науково-краєзнавчої конференції до нинішніх днів – функціонування Хмельницької обласної організації НСКУ й проведення останньої XIV-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції; кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, голова Хмельницької міської організації НСКУ Юрій Іванович Блажевич повідав про участь хмельничан у всеукраїнській естафеті пам'яті «Слава визволителям України». Була розгорнута й виставка праць краєзнавців Поділля, виданих за час від XIII – до XIV-ої конференцій, огляд яких зробила завідувача інформаційно-бібліографічним відділом університетської бібліотеки Тамара Миколаївна Опря. У пленарній частині і під час роботи секцій всі присутні на конференції дослідники-краєзнавці оголосили свої доповіді, повідомлення.

Підводячи підсумок чотирнадцяти Подільських історико-краєзнавчих конференцій, що відбулися впродовж 50 років (1965-2014), слід відмітити, що вони, насамперед, зробили значний внесок у джерельну базу історії Поділля, що рельєфно ілюструє таблиця:

Конф.	Дата проведення	Томів, тираж	Ум. др. арк.	Авторів	Доповідей, тез
I	7-9 вересня 1965 р.	1/500	8	67	63
II	Квітень 1967 р.	1/4000	14,5	65	63
III	Травень 1969 р.	1/4000	11,62	68	65
IV	10-12 травня 1971 р.	-	-	-	-
V	Вересень 1979 р.	1/500	10,25	108	99
VI	21-23 травня 1985 р.	3/1500	16	286	254
VII	Жовтень 1987 р.	3/1500	23	252	216
VIII	15-17 листопада 1990 р.	3/1500	21	194	164
IX	14-15 жовтня 1995 р.	1/1000	30,25	229	191
X	Грудень 2000 р.	1/300	35	136	114
XI	25-26 листопада 2004 р.	1/200	35,11	100	84
XII	22-23 листопада 2007 р.	2/400	59,52	151	136
XIII	18-19 листопада 2010 р.	1/150	59,98	116	104
XIV	14-15 листопада 2014 р.	1/200	58,17	85	85
Всього		20/15750	382,4	1941	1638

Започатковані в постсталінський період на хвилі демократизації, відродження національно-культурного життя ці конференції сприяли активізації

краєзнавчого руху на Поділлі, дослідженню історії, економіки, культури, етнографії, літератури краю, розширюючи і поглиблюючи головну працю подільських дослідників – історію міст і сіл Вінницької та Хмельницької областей.

Конференції сприяли консолідації краєзнавчих сил, об'єднанню науковців і краєзнавців Києва, Львова, Чернівців, Вінниці, Житомира, Хмельницького та Кам'янця-Подільського навколо всестороннього вивчення Подільського регіону, стали школою, в якій старше покоління (І.С. Зеленюк, І.А. Стасюк, І.С. Винокур, І.В. Гарнага, М.Ф. Александра, В.І. Тищенко, Л.А. Коваленко, П.Ф. Лаптін, Г.М. Хотюн, О.Д. Степенко, І.І. Заєць, В.П. Воловик, П.І. Хавлюк) передавало досвід наступникам (А.О. Копилов, А.Ф. Суровий, О.Т. Щур, А.П. Гавришук) й готувало зміну – нинішніх організаторів краєзнавчого руху на Поділлі (Л.В. Баженов, С.А. Копилов, В.С. Степанков, О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, Ю.І. Блажевич, А.Г. Філінюк та ін.).

Список використаних джерел:

1. Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції (жовтень 1965 р.) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т, Хмельниц. обл. іст.-краєзн. тов-во ; [редкол.: І.С. Винокур, С.К. Гуменюк, Л.А. Коваленко (відп. ред.)]. – Хмельницький : Хмельниць. облдрук., 1965. – 126 с.
2. Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т ; [редкол.: Л.А. Коваленко (відп. ред.), С.І. Білецький, І.С. Винокур та ін.]. – Львів : Каменяр, 1968. – 232 с.
3. Матеріали третьої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т ; [редкол.: Л.А. Коваленко (відп. ред.), С.І. Білецький, С.К. Гуменюк, В.І. Тищенко]. – Львів : Каменяр, 1970. – 188 с.
4. Тези доповідей V-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П. Затонського ; [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк, Л.А. Коваленко, М.Г. Кукурудзяк]. – Кам'янець-Подільський : Дунавецька райдрук., 1980. – 164 с.
5. Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (Секція археології) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П. Затонського ; [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк, О.М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Дунавецька райдрук., 1985. – 88 с.
6. Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (Секція історії дожовтневого періоду) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П. Затонського ; [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Ярмолинецька друкарня, 1985. – 90 с.
7. Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (Секція історії радянського періоду) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П. Затонського ; [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. друк., 1985. – 134 с.
8. VII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція археології) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур, (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : [Дунавецька рай. друкарня], 1987. – 67 с.
9. VII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії дожовтневого періоду) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур, (відп. ред.), О.М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1987. – 90 с.
10. VII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії радянського періоду) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Дунавецька райдрук., 1987. – 162 с.
11. VIII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція археології) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Дунавецька райдрук., 1990. – 64 с.

12. VIII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії дожовтневого періоду) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Дунаєвецька райдрук., 1990. – 84 с.
13. VIII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії радянського періоду) : тези доп. / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Дунаєвецька райдрук., 1990. – 110 с.
14. Матеріали IX-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (голова), М.М. Дарманський (заст. голови), О.М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. друк., 1995. – 488 с.
15. Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред.), Л.В. Баженов, А.О. Копилов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2000. – 560 с.
16. Матеріали XI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: О.М. Завальнюк (відп. ред.), Л.В. Баженов, І.С. Винокур та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2001. – 600 с.
17. Матеріали XII-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: О.М. Завальнюк, В.І. Войтенко (співголови), Л.В. Баженов (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2007. – Т. 1. – 512 с.
18. Матеріали XII-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: О.М. Завальнюк, В. Войтенко (співголови), Л.В. Баженов (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2007. – Т. 2. – 572 с.
19. Матеріали XIII-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), Л.В. Баженов (відп. ред.), В.С. Прокопчук та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – 744 с. – Присвячена 80- річчю від дня народження І.С. Винокура.
20. Верховний О.У. Хмельницька область: геогр. нарис / О.У. Верховний. – К. : Рад. школа, 1960. – 112 с.
21. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність : [монографія] / В.С. Прокопчук ; [наук. ред. П.Т. Тронько]. – К. : Рідний край, 1995. – 204 с.
22. Прокопчук В.С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ століття: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту : [монографія] / В.С. Прокопчук ; [наук. ред. П.Т. Тронько]. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 600 с.
23. Прокопчук В.С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст. : [монографія] / В.С. Прокопчук ; [наук. ред. П.Т. Тронько]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2009. – 600 с.
24. Матеріали XIV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, 70-річчю визволення Хмельницької області від німецьких окупантів, 50-річчю з часу утворення Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства / С.А. Копилов, О.П. Ресент (співголови), Л.В. Баженов (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2014. – 720 с.

The article analyzes the result of the activity of hundreds of scientists, local historians fourteen participants Podolsk historical Studies Conference, held for almost half a century (1965-2014).

Key words: skirts, Kamenetz-Podolsky, historians, scientific collections, circulation.

Отримано: 17.02.2015